

А.Д. ОБРУЧАР
(Хуст)

**МІКРОТОПОНІМИ ЯК ДЖЕРЕЛО
ОЙКОНІМІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПОТИССЯ**

УДК 811.161.2 373.21

Обручар А.Д. Мікротопоніми як джерело ойконімії Українського Потисся; 12 стор.; кількість бібліографічних джерел – 13; мова українська.

Анотація. У статті пропонуються етимологічні аналізи карпатських ойконімів Апша, Бедевля, Крайниково, Нягово, Німецька Мокра, Угля. Автор встановлює питому вагу мікротопонімів, які лягли в основу ойконімів досліджуваного ареалу, визначає їх семантику та структурні особливості на відповідних історичних етапах.

Ключові слова: мікротопоніми, ойконіми, апеллативи, антропоніми.

Resume. The article proposes etymological analysis of Carpathians oykonyms Apsha, Bedevlya, Krainikovo, Niagovo, Nimetska Mokra, and Uglia. The author pays thorough much attention to importance of microtoponyms, which lie in the basis of searching areal, defines semantic and peculiarities of their structures within historical timeline.

Key words: microtoponyms, oykonyms, appellatives, anthroponyms.

На сучасному етапі розвитку ономастичної науки особливої актуалізації набуває дослідження ойконімії України. І це цілком закономірно, адже в житті суспільства топоніми відіграють велику роль. З'ясування їх природи є найсуттєвішим для вивчення людської мови, бо система ойконімів тісно пов'язана з життям народу, особливостями побуту, матеріальної і духовної культури. Зростання кількості досліджень, присвячених сучасній та історичній ойконімії, пояснюється важливим значенням її для мовознавства та інших гуманітарних наук, зокрема історії, соціології, етнографії, а також для кодифікації назв населення за їх місцем проживання. Національна ойконімія містить значну інформацію про соціальну організацію, економічний розвиток, культуру суспільства.

Всебічне вивчення української ойконімії у вітчизняній ономастиці дедалі виразніше входить до ряду найактуальніших проблем як щодо збору конкретного ойконімного матеріалу, так і розв'язання комплексу теоретичних питань. Одним із найменш досліджених аспектів української регіональної топонімії є вивчення складу ойконімів, ролі мікротопонімів при творенні останніх, походження їх та правопису, особливостей змін онімів на синхронному та діахронному зрізах.

У вітчизняній та зарубіжній ономастиці проблема вивчення мікротопонімії, яка найвиразніше постає в перспективі часу і простору, знайшла відображення у працях І. Панькевича, О. Петрова, Л. Деже, Д. Бучка, Ю. Карпенка, Н. Лісняк, М. Банка, М. Блихи, К. Галаса, М. Дуйчака, М. Габорака та ін.

Враховуючи недостатність вивчення сучасної регіональної топонімії України, у тому числі і відсутність досліджень, присвячених мікротопонімії Потисся, у пропонованій статті проводимо аналіз мікротопонімів як джерельної бази ойконімії Закарпаття на матеріалі власних та інших записів з території Хустського, Тячівського та Міжгірського районів Закарпатської області і писемних пам'яток XIV-XVI ст., а також архівних даних періоду XIX-XX ст. Метою нашого дослідження є виявлення питомої ваги мікротопонімів при творенні назв населених пунктів Українського Потисся. Основними завданнями при цьому є встановлення складу мікротопонімів, які лягли в основу ойконімів досліджуваного ареалу, визначення їх семантики та структурних особливостей на відповідних історичних етапах.

Мікротопонімія регіону Потисся варта окремої уваги ономастів. Зазначимо, що онімний матеріал Закарпаття уже був предметом зацікавлень К. Галаса, М. Банка, В. Німчука, М. Худаша, П. Чучки, П. Лизанця та ін., однак спеціально в діахронному розрізі не досліджуваний.

Науковці встановили, що в Карпатах назви населених пунктів досить різномовні та різновікові. Це зумовлено історичними причинами, перш за все заселенням та пізнішими міграційними процесами. У результаті цього поруч із давніми назвами з'являлися нові і створювалися складні переплетення назв різних віків і народів. На терені Українського Потисся таких нашарувань декілька.

Вважаємо, що недостатньо досліджувати систему цієї мікротопонімії лише на одному з етапів розвитку, а найкраще простежувати її формування та функціонування впродовж кількох століть. Історичні пам'ятки дозволяють відтворити лише загальну картину продуктивності тих чи інших топонімічних типів, оскільки не всі назви певного періоду згадуються у писемних джерелах, і не всі назви згадуються саме тоді, коли виникли відповідні поселення. Однак відтворена за пам'ятками картина стану топонімічної системи певного регіону є досить близькою до реальної.

Для позначення та називання своїх сіл, селищ і міст українськомовне населення Потисся нині використовує близько сотні ойконімів, що побутують на території Закарпаття. Угорськомовне та румунськомовне населення краю для них, як правило, вживає свої відповідники, які перебувають у генетичних зв'язках із відповідними українськими назвами. Наприклад, укр. *Липча*, уг. *Lipcse*, рум. *Lipşa*.

Етимологічний аналіз давніх ойконімів підтверджує версії тих дослідників, які вважають, що заселення Українського Потисся в XIV-XV ст. проходило в напрямі з півдня на північ, що в пониззі Тиси, тобто на рівнині, кількісно переважали угорці, а якнайдалі на північ, у горах, селилися українці.

Переважає більшість сучасних ойконімів Українського Потисся в їх марамороському діалектному оформленні згадується в місцевих лагиномовних та окремих україномовних пам'ятках писемності, звісно, не в українському фонетичному оформленні.

Багатовікове перебування у складі Угорської держави призвело до того, що в офіційних документах усі ойконіми оформлювалися на угорський кшталт. Наприклад, українські назви *Крива*, *Вишково*, *Голятино*, *Теребля* в офіційній сфері виступали тільки як *Kirva*, *Visk*, *Holátyn*, *Talaborfalu*, тобто вони вдало чи невдало адаптувалися до угорської фонеморфемної структури. У мікротопонімії, зокрема серед назв незаселених об'єктів, такий процес майже відсутній.

За радянської влади десяток традиційних закарпатоукраїнських ойконімів було замінено, можливо, з міркувань естетичних чи політичних, "інтернаціональними" назвами: *Ляховець* > *Лісковцем*, *Німецька Мокра* > *Комсомольськом*, *Нягово* > *Добрянським*, *Салдобош* > *Стеблівкою* і т.п.

Ономасіологічний огляд питомих ойконімів Українського Потисся показує, що більша частина їх є відапелятивними і походить від місцевих народних географічних термінів (*Дубовé, Рекіти, Ростóка, Кúшниця, Нерéсниця, Ширóкий Луг*), менше їх утворено морфологічним способом від власних особових назв, наприклад: *Вонігово, Горінчово, Дрáгово, Кричово, Ліпча, Пілипець, Шáндрово* та ін.

Розглянемо детальніше ті мікротопоніми, що стали базою для утворення ойконімії Закарпаття, зокрема назви міських та сільських поселень, які дотепер менше досліджувались у спеціальній літературі. Зупинимось на деяких відапелятивних утвореннях.

Апша, -ші, оф. Нижня Апша (сmt. ТЧВ). Перші фіксації цього ойконіма припадають на 1387 р. у записках *Alsowapsa*, 1390 р. *Alsoapsa*, 1403 р. *Archa* [Bélay, 120]. Так називалося румунське село з найдавніших часів до радянської доби, а в 1946 р. його офіційно перейменували на *Діброву* [1, 690]. З початку ХХІ ст. на прохання румуномовної громадськості селищу знову повернено стару назву *Нижня Апша*. Стрижнєве слово ойконіма – румунський апелятив *arşa* ‘водичка’, а перший компонент *Нижня* протиставляється назвам *Середнє Водяне* та *Верхнє Водяне* (сs. РХВ).

Грушово, -ва, раніше оф. Грушеве (с. ТЧВ). Перша згадка датується 1404 р. [5, с. 133]. У закарпатській грамоті початку ХV ст. ця назва села подається як *Крушово*. Останнє дає підстави твердити, що в цьому південнослов'янському варіанті ойконіма наявна апелятивна топооснова *круша* із первісним значенням ‘груша’. Угорськомовні та латиномовні джерела ХV-ХVІ ст. наводять назву цього поселення у записках *Kerthveles* (1438), *Kerthweles* (1442), *Keorthwylyes* (1555) [Bélay, 167], які також свідчать про зв'язок ойконіма з назвою дерева *груша*. Згідно з офіційним правописом 1946 р. цю назву населеного пункту часто фіксують у штучному варіанті *Грушеве* [1, 690].

Колóдно, -на (с. ТЧВ). Уперше село згадується 1398 р. під назвою *Darva*, 1420 р. *Darwa* у пам'ятках угорської писемності [Дже, 278; Bélay, 134], що походить від апелятива *daru / darva* із значенням ‘журавель’. Погоджуємось із думкою М. Худаши про те, що українська назва *Колóдно* утворена від релятива на **-ьно** від апелятива *колода* [6, с. 122]. Про це свідчать угорські варіанти назви села *Тывкеш*, де *tõke* ‘колода, пень’. Однак час виникнення сучасної назви цього населеного пункту не встановлено. Відомий лише дериват – прізвище *Колодзенський*, яке фіксується 1715 р. у с. Ділове Рахівського району [Чучка, 278], а також те, що топонім *Колодне* є і в сусідньому Іршавському районі.

Лопухово, -ва, оф. Лопухів (с. ТЧВ). Перші згадки про село походять із XVI-XVII ст. (див. мапу до Bélay). До 1946 р. називалось *Брустури* [3, с. 646]. На нашу думку, цей ойконім мотивовано назвою рослини *лопух*. Достовірність версії підтверджує і румунський еквівалент *Брустурь* із значенням ‘лопух’ [7, с. 197]. Подібні топоніми поширені і на території сучасної Румунії.

Н’іміцка Мокра, -койі, -ройі, оф. Комсомольськ (с. ТЧВ). До 1947 р. село називалося *Німецька Мокра* і входило до Усть-Чорнянської селищної ради [3, 650]. Інші джерела фіксують його як *Мокре* [1, с. 691]. Своє поселення німці називали *Königsfeld*, що в перекладі з німецької ‘княжа земля’. Про це свідчить і мікротопонім *Панське Поле*, що нині позначає початок села. У радянські часи ойконім з ідеологічних міркувань перейменовано на *Комсомольськ* [2, I, с. 138]. Однак, як і раніше, тепер широко вживається народна назва *Німецька Мокра*, компонент якої *Німецька* протиставлявся *Руській* (українській) *Мокрій*.

Рипін:ый, -ного, оф. Репинне (с. МЖГ). За даними угорських джерел, уперше фіксується у документах 1457 р. як *Rurina*, 1471 р. *Рурупуа*, 1517 р. *Ripunta* [Bélay, 184]. В основі назви – субстантивованій прикметник на -н-, суфіксальне похідне від апелятивної основи *rina*, походження якої сягає праіндоєвропейських часів. Назву *Řip* дотепер пояснювали як германізм. Малоправдоподібно, що це кельтська етимологія. Пор. румунське *ripâ* [12, с. 66]. За найновішими дослідженнями, твірна основа *rina* належить до праєвропейських гірських назв і означає ‘круча, яр, урвище’ [4, II, с. 174]. Напевно, сучасне *Репинне* пов’язане з контактним гідронімом *Репинка*.

Відантропонімічних ойконімів менше серед онімів досліджуваного регіону. Розглянемо декілька з них.

Бедівл’а, лі, оф. Бедівля (с. ТЧВ). Найдавніші згадки про село фіксуються 1336 р., 1405 р., 1423 р. у написаннях: *Bedewhaza*, *Bedhaza*, *Bedew* [Bélay, 125]. Угорці це поселення називають дwoяко: *Bedő ma Bedeuhaza* [Mihályi, 13]. Друга назва є двоскладовою, перший компонент якої відантропонімічний, а останній апелятив *ház* із значенням ‘дім, будова’. Українську назву *Бедівля*, імовірно, утворено від антропоніма *Бедь чи Бедьо* за допомогою форманта **-евля** (*-evjēta), що зазнав фонетичної видозміни. Однак прізвища *Бедь*, *Бедьо*, *Бедей*, *Бедяк*, які, очевидно, пов’язані з давньослов’янським особовим іменем *Бѣда*, і дотепер функціонують на Закарпатті [Чучка, 53-54].

Ганічі, -Ø (с. ТЧВ). Перші згадки про село фіксуються 1402 р. у написанні *Ganyafalva*, 1418 р. – *Ganya*, 1465 р. – *Nagy Ganya*, 1492 р. – *Gornyalva*, 1495 р. – *Ganyeh*, 1546 р. – *Ganyezfalva*, 1610 р. – *Ganya* [Bélay, 141].

З-поміж поданих варіантів в українській мові усталилася плюральна форма ойконіма *Ганичі* та прикметникова назва від цього топоніма – *ганський*. Усі вони свідчать, що назва села походить від особового чоловічого імені *Гана*, який є скороченим варіантом болгарського імені *Драган* [9, с. 125-126]. Зазначена форма катойконіма є патронімом *Ганич*, який на перших порах указував, що на території села жили нащадки *Гана*.

Данілово, -ва (с. ХСТ). Перша згадка про село датується 1462 р. В угорських записах 1462 р. – *Sofalwa*, 1610 р. – *Soffalua* [Bélay, 189], що в перекладі українською означає ‘соляне джерело’. Справді село славилося ропляними джерелами, з яких на возах у бочках розвозили і продавали ропу. Не випадково ще й тепер данилівців прозивають *ропляниками*. Сучасне *Данилово* походить від поширеного в цій місцевості особового чоловічого імені *Данило* шляхом додавання до нього посесивного форманта **-ово**. Це підтверджують і угорські записи ойконіма – *Danfalva* [Mihályi, 85], що по-українськи означає ‘село Данила’, та численні фіксації на урбаріальних мапах ХІХ ст. [ДАЗО].

Дулово, -ва (с. ТЧВ). Вперше село згадується писемними пам’ятками 1428 р. в угорському записі *Dwlfalua* та 1485 р. у написанні *Dwlfalw* [Bélay, 137]. Назву утворено за допомогою посесивного форманта **-ово** від гіпокористичного чоловічого імені *Дула*, *Дуле* [Чучка, 215], що походить від повного особового імені *Христодул*, *Душан* [8, с. 85; 9, с. 187]. Про достовірність сказаного свідчать і записи ойконіма у латиномовних грамотах – *Dulfalva* [Mihályi, 251, 569, 575] та фіксації на урбаріальних мапах ХІХ ст. [ДАЗО].

Каліны, -Ø (с. ТЧВ). Перші записи назви села в угорському оформленні *Kalinfalva* значаться під 1569 р. [Bélay, 159]. Постпозитивний складник композита *falva* ‘село’ указує, що назву утворено від імені власника *Калін*, яке поширене серед румунів і болгар та є скороченим варіантом від південнослов’янського *Калиник* [10, с. 264], по-українськи *Каленик*. Прізвище *Калін* і по цей день поширене на Закарпатті [Чучка, 246]. Мікротопоніми *Каленичова*, *Калинець*, *Калинівська* [11, с. 113], поширені у Карпатах, спростовують народну версію про відапелятивне походження ойконіма від назви рослини *калина*.

Копачново, -ва; оф. Копашново (с. ХСТ). Перша згадка про кріпацьке село в угорських грамотах датується 1455 р. як назва *Gernyés* чи *Gernyesfalva*, 1462 р. – *Gernecs*, 1610 р. – *Gernyes* [Bélay, 141], де *gernye* означає ‘тонкий’ [MNTESz, I, 1055]. Українська ж назва утворена за допомогою посесивного суфікса **-ово** від антропоніма *Копач*, зафіксованого у Келечині сусіднього Міжгірського району [Чучка, 282]. Проміжним кроком деривації до варіанта

Копачново, імовірно, був відносний прикметник із суфіксом **-н-**, а кінцевим – дисиміляція групи приголосних **-чн-** у **-шн-**. Підтверджує нашу версію і запис ойконіма *Kopácsfalva* у латиномовних та угорськомовних писемних пам'ятках XIV ст. [Mihályi, 37, 53...], що в буквальному перекладі означає ‘село Копача’, та катойконіми *kopáčани*, *kopáčанці*, які утворені від народного варіанта ойконіма.

Кошел'ово, -ва (с. ХСТ). Згадки про село вперше походять із 1450 р. в угорському оформленні *Keselwmezew*, з 1457 р. – *Keselewmezew*, з 1555 р. – *Kesewlyomezew* [Bélay, 163]. Апелятивне значення угорських компонентів – *mező* та *keselyű* виводиться із словосполучення *поле шулік*. У місцевості, де розташоване село, справді водяться шуліки. Однак не виключена й версія, за якою підставою для утворення цього ойконіма послужили антропоніми *Кошель*, *Кошіль*, *Кошеля* [Чучка, 298; Редько, I, 530].

Країниково, -ва (с. ХСТ). Угорський відповідник назви села *villa Karaynokfalva* (по-українськи ‘Країникова вілла’) значиться у документах 1389 р., а 1462 р. – у записі *Myhalkfalva*, 1604 р. – *Krajnikfalva* чи *Mihalkafalva* [Bélay, 173]. У Середньовіччі це село було частково мадярським, де обов'язки старости, судді та прикажчика виконував *країник*. Припускаємо, що сучасна назва села утворена від архаїчного суспільно-економічного терміна *країник* або від антропоніма *Країник* [Чучка, 300].

Л'аховиц', -хівц'а, оф. з 1946 р. Лісковець (с. МЖГ). Перша згадка про село датується 1614 р. у написаннях *Lyahowecz*, *Jakovecz*, 1720 р. – *Lyakovecz* та *Lengyelszállás* [Bélay, 173]. Останній запис свідчить, що угорці, які усіх прикарпатців прозивали *лендслами*, за цією ознакою назвали і поселення. Міжгірський ойконім мотивований антропонімом *Лях* чи етнонімом *лях* за допомогою патронімічного суфікса **-овець** [Чучка, 351].

Нанково, -ва (с. ХСТ). Угорськомовні фіксації назви села суттєво відрізняються від сучасної української форми: 1391 р. – *Huzkaz*, 1462 р. – *Huzthkez*, 1610 р. – *Huzthköz* [Bélay, 153], що в перекладі означає ‘між Хустом’. Правдоподібно, треба розуміти ‘у звивині річки Хустець’. Можливо, український ойконім *Нанково* безпосередньо пов'язаний з назвою поселення *Nánfalva* ‘село Нана’ [Mihályi, 41], що біля марамороського Сигота на річці Вишава. Назва румунського села також походить від особового імені *Нанко*, *Нан* [Чучка, 405].

Н'агово, -ва, суч. оф. Добря'нське (с. ТЧВ). Перші згадки про село датуються 1415 р. в угорських записах *Negova*, 1419 р. – *Negowa*, 1434 р. – *Nagiva*, 1474 р. – *Nagowa*, 1475 р. – *Nyagova*, 1499 р. – *Nyakowa*, 1521 р. – *Naghowa* [Bélay, 176-177]. Про південнослов'янське походження цієї назви свідчать і рефлекс давнього **ѣ**, і збереження зімкненого приголосного [г].

Безперечно, народний варіант ойконіма походить від давнього болгарського чи румунського імені *Нят*, яке утворилося внаслідок усічення від двоосновних імен зразка *Нетомир*, *Нетослав*, *Милонет* [Чучка, 412] шляхом додавання посесивного форманта середнього роду **-ово**. Аналоги трапляються і на Пряшівщині. Однак у 1946 р. село з якихось причин було перейменовано на *Добрянське*. Очевидно, на честь москвофіла, австрійського депутата А.А. Добрянського.

Рокосів, -ва (с. ХСТ). Село донедавна належало до комітату Угоча. Перша згадка про нього датується 1300 р. у вигляді *Rakasz* [Szabó, 452]. На нашу думку, назва утворена від польського прізвища *Рокос*, найдавніші записи якого сягають XIV-XV ст. і походять з Малопольщі [SSNO, 479; Чучка, 488]. Цю версію підтверджують і такі мовні явища, як архаїчний тип відмінювання назви за зразком іменників *-ŭ- основи (кров, любов): *Рокосов*, із *Рокісве* і т.п..

У'гл'а, -лі (с. ТЧВ). Відоме з 1402 р. як *Wglya*, пор. ще в угорських записах: *Ugla* (1424), *Wglia* (1453) [Bélay, 209]. Припускаємо, ойконім утворений від південнослов'янського чоловічого імені *Ульа* [13, с. 462; 8, с. 201], яке постало на основі лексеми *угьен* у значенні 'чорний, темний' як захисне ім'я [Чучка, 564].

Отже, більшість описаних нами назв поселень Українського Потисся відапелятивного походження. Слабше представлені відантропонімі утворення, аналіз яких свідчить про те, що значна частина їх мотивована особовими назвами засновників чи багатих власників поселень. Часто ці ойконіми містять компоненти південнослов'янських особових імен, хоча нині функціонують у фонетично чи морфологічно зміненому вигляді, що спричинено народною етимологією, різними звуковими змінами, діалектним впливом та румунською чи угорською інтерференцією.

Однак і тепер ще існують проблеми, пов'язані з невиправданими перейменуваннями населених пунктів, зокрема у радянський період (пор. Терешул на Тарасівку, Брустури на Лопухів). Вважаємо, вже назріла потреба повернути таким поселенням їх первісні, часто давньоукраїнські, найменування, що яскраво підтверджують автохтонність слов'янського населення Українського Потисся.

Скорочення

Райони: МЖГ – Міжгірський, РХВ – Рахівський, ТЧВ – Тячівський, ХСТ – Хустський.

ДАЗО – Державний архів Закарпатської області (фонд 125, описи 1, 3).

- Дже – Дже Л. Очерки по истории закарпатских говоров. – Будапешт, 1967.
- Редько – Редько Ю.К. Словник сучасних українських прізвищ: У 2 т. – Львів, 2007. – Т. 1.
- Чучка – Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. – Львів: Світ, 2005.
- Bélay – Bélay V. Máramoros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVII. század elejéig. – Budapest, 1943.
- Mihályi – Mihályi J. Máramorosi diplomák a XIV. és XV. Századból. – Máramoros-Sziget, 1900. – 1 köt.
- MNTESz – A magyar nyelv történeti-etymológiai szótára. – Budapest, 1967-1976. – 1-3 köt.
- SSNO – Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. W. Taszyckiego. – Warszawa, 1976. – T.IV. – Zeszyt 3.
- Szabó – Szabó I. Ugocsa megye. – Budapest, 1937.

Література

1. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. – К., 1947.
2. Адміністративно-територіальний поділ Української РСР. – К., 1969. – Т. 1.
3. Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область. – К., 1969.
4. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2-х ч. – К., 1984.
5. Українські грамоти XV ст. / Підгот. тексту, вступ. стаття і коментарі В.М. Русанівського. – К., 1965.
6. Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відапелятивні утворення). – Львів, 2006.
7. Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny. – Krakow, 1950.
8. Грковић М. Речник личних имена код Срба. – Београд, 1977.
9. Илчев С. Речник на личните и фамилни имена у Българите. – София, 1969.
10. Ковачев Н. Честотно-етимологичен речник на личните имена. – Велико Търново, 1995.
11. Petrov A. Karpatoruské pomístní nazvy z pol. XIX. A z poč. XX st. – Praha: Nákladem České akademie ved a umeni, 1929. – 220 с.
12. Polák V. Praevropské názvy horstev ve Střední Evropě // Onomastické práce. Sborník rozprav k sedmdesátým narozeninám univ. Prof. Dr. V. Šmilauera DrSc. – Praha, 1966.
13. Šimundić – Šimundić M. Rječnik osobnih imena. – Zagreb, 1988.